

В.І. Пилипчук, студ., I курс, гр. РР-39, ГЕФ
Науковий керівник – к.і.н., доц. М.Е. Кругляк
Житомирський державний технологічний університет

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 РОКУ І УКРАЇНА

Вітчизняна війна 1812 р. розпочалася у ніч на 12 (24) червня 1812 р. вторгненням військ Наполеона Бонапарта в Російську імперію. Закінчилася 25 грудня 1812 р. майже повним знищенням наполеонівської армії і перенесенням основних військових дій на територію Польщі та Німеччини (Закордонні походи Російської Армії 1813–1814 рр.). Головною причиною війни історики називають прагнення Наполеона I встановити світову гегемонію.

Французька армія була однією з найсильніших в Європі, у тому числі й тому, що Наполеон відмовився від рекрутчини і ввів загальну військову повинність з 5-річною службою. Величезною армією Наполеона, що вторглася в Росію, крім французького імператора, керували талановиті полководці Лан, Ней, Мюрат, Удіно, Макдональд. Армія Франції нараховувала до 670 тис. чол. і за своїм складом була багатонаціональною. Лише половину її складали французи. Володіючи багатим бойовим досвідом, маючи у своїх лавах загартованих солдатів, у тому числі стару гвардію, вона, в той же час, втратила деякі якості часів захисту завоювань революції і боротьби за незалежність, перетворившись на армію завойовників.

Росія володіла армією в 590 тис. чол. Але Наполеону вона змогла протиставити лише близько 300 тис. солдатів, поділених на три основні групи вздовж її західних кордонів (армії М.Б. Барклая де Толлі, П.І. Багратіона і О.П. Тормасова). Головнокомандуючим російською армією на початку війни був сам імператор Олександр I.

12 червня 1812 р. війська Наполеона перейшли р. Німан. Їхнє головне завдання полягало в тому, щоб не допустити об'єднання армій Барклая де Толлі і Багратіона. Відступаючи, російським арміям вдалося з'єднатися під Смоленськом, але під загрозою оточення 6 серпня вони змушені були залишити палаюче місто. Олександр I видає розпорядження про створення народного ополчення та розгортання партизанської війни, а також підписує наказ про призначення Головнокомандуючим Російською Армією М.І. Кутузова.

26 серпня 1812 р. відбувся знаменитий Бородинський бій. Обидві сторони зазнали важких втрат. Головна мета Наполеона – розгром російської армії – знову не була досягнута, але росіяни, заради збереження армії, вранці відійшли з поля бою. Після наради в підмосковних Філях керівництво армії вирішило залишити Москву. Населення почало евакуацію, в Москві запалали пожежі, військові склади виявилися знищеними, а в околицях діяли партизани.

У результаті вмілого маневру російська армія пішла від переслідування французів і розташувалася на відпочинок і поповнення в таборі під Тарутине на південь від Москви. Наполеон, перебуваючи в Москві, намагався укласти мир з Росією, але Олександр I відкинув всі його пропозиції. У Великій армії почалося бродіння, і Наполеон повів свою армію до Калуги. 12 жовтня біля Малоярославця наполеонівські війська зіштовхнулися з військами Кутузова і після запеклого бою змушені були відступити на спустошену війною Смоленську дорогу. З цього моменту стратегічна ініціатива перейшла до російської армії. До того ж активно працювала, за висловом Л.М. Толстого, дубина народної війни – партизанські загони, що створювалися як поміщиками і селянами, так і російським командуванням. У боях біля с. Червоне і на річці Березина французька армія була фактично знищена. Наполеон передав командування залишками своїх військ Мюрату, а сам утік до Парижа. 25 грудня 1812 р. імператор Олександр I видав Маніфест про закінчення Вітчизняної війни.

У протиборстві з Росією французький уряд важливе місце відводив Україні. В результаті діяльності емігрантського уряду П.Орлика в європейських країнах склалося враження про наявність в Україні сильної антиросійської опозиції. На неї робилася ставка для ослаблення Росії зсередини. Подібні аналітичні висновки підтверджували донесення французьких послів у Петербурзі та Стамбулі. В планах Наполеона про світове панування роль українських земель не обмежувалася лише готовністю населення до антимосковського повстання в разі франко-російської війни. Після розгрому Росії французький диктатор мав намір частиною українських територій розраховуватися з Польщею, Швецією, Пруссією, Австрією та Туреччиною за їх участь у війні проти Росії. Більша ж частина відірваних від Москви українських земель мала бути поділена на кілька воєнно-адміністративних одиниць (наполеонідів) і передана в управління французьких маршалів. Ця інкорпорована наполеонівською Францією територія мала стати постачальником для метрополії продовольства, матеріальних засобів та солдатів для завершення війни. Отже, політичні плани французького імператора щодо України передбачали відокремлення українських земель від Росії й поділ їх на три частини: Правобережна Україна відходила до Великого Герцогства Варшавського (без Волині, яка була обіцяна Австрії за воєнну допомогу у війні проти Росії), у Лівобережній і Південній Україні планувалося створити дві держави під протекторатом

Франції. Одна з них мала існувати в межах Чернігівщини і Полтавщини, друга «наполеоніда» — на Південній Україні в межах Катеринославщини, Донеччини, Херсонщини, Таврії і Криму. Українське дворянство було незадоволене планами передачі Правобережжя Польщі, і це зумовило його лояльне ставлення до російської влади під час воєнної кампанії.

Навіть підписання Туреччиною у травні 1812 р. мирної угоди з Росією не похитнуло намірів Наполеона реалізувати свої плани. Саме 100-тисячна турецька армія та 20-тисячний польсько-саксонський корпус мали оволодіти українськими територіями. Проте з великих задумів французьке командування змогло здійснити небагато: окупувати у Волинській губернії два повіти повністю і один частково. На окупованій території зразу ж розпочався партизанський рух. Українські полки брали активну участь у всіх важливих битвах Вітчизняної війни 1812 р. і проявили себе якнайкраще. У Бородинській битві воювали 10 українських полків. Патріотичне піднесення виявилось у всенародному русі за створення ополченських і козачих полків. Усього в Україні було сформовано 19 козачих полків, крім того, близько 70 тис. жителів міст і сіл вступили з повним бойовим спорядженням до ополченських полків, ескадронів та спеціальних загонів. Особливо відзначилися 1-й Бузький полк у загоні Д.Давидова, 2-й Бузький полк у загоні О.Філера та 3-й і 9-й Полтавські козаці полки у загоні генерала А.Орловського. Після початку франко-російської війни, генерал-губернатор Лівобережної України князь Я.Лобанов-Ростовський дозволив формувати полки ополчення та регулярні козаці полки, яким обіцяно, що по війні вони залишаться як постійне козацьке військо. Впливові українські діячі Дмитро Трошинський і Василь Капніст відстояли перед генерал-губернатором надання цим полкам українського характеру. Проект організації козачих полків уклад сенатор М.Миклашевський. До них зголошувалися козаки й селяни-кріпаки, щоб звільнитися з тяжкого соціального стану. Більшість ополченських полків сформовано на Полтавщині й Чернігівщині; козачих — також на Київщині й Поділлі (ці частини були під командуванням графа де-Вітте). Серед організаторів козачих полків на Полтавщині був і відомий письменник Іван Котляревський. Загальне число учасників усіх ополченських і козачих полків в Україні дійшло до 60000. Вони утримувалися (коні, зброя, обмундирування, харчі) переважно коштом населення. Російське командування не мало до українських полків довіри, тому їх не вислано на фронт проти французів у Росії; вони несли тільки допоміжну військову службу. Серед партизанських ватажків прославилися Єрмолай Четвертак, Федір Потапов (Самусь), Степан Єрмеєнко. Вони були нагороджені орденами і одержали чини унтер-офіцерів. Однією з форм участі українського населення у Вітчизняній війні була підтримка армії грішми, продовольством, фуражем, транспортними засобами, стройовими кіннями тощо. На заводах Києва, Луганська, Шостки вироблялися та ремонтувалися гармати, рушниці, шаблі, порох та інше військове спорядження.

У завершальних боях у містах Польщі, Німеччини та Франції брали участь понад 55 тис. українських ополченців. Таким чином, український народ зробив вагомий внесок у крах маячних планів Наполеона про світове панування. Разом з тим сподівання народу на поліпшення свого становища, передусім на ліквідацію кріпацтва, не справдилися. Вітчизняна війна та похід армії до Європи значно вплинули на формування світогляду декабристів.

Наполеонівська навала була величезним нещастям для нашої країни. У смузі військових дій важко було знайти вціліле місто чи недоторкане село. У вогні пожеж навіки зникли багато дорогоцінних реліквій минулого: що не згоріло, то було розкрадене. Величезних втрат зазнали промисловість та сільське господарство. Загинуло багато людей. Але загальна біда, як відомо, зближує. Це значно прискорило складний і тривалий процес згуртування нації.